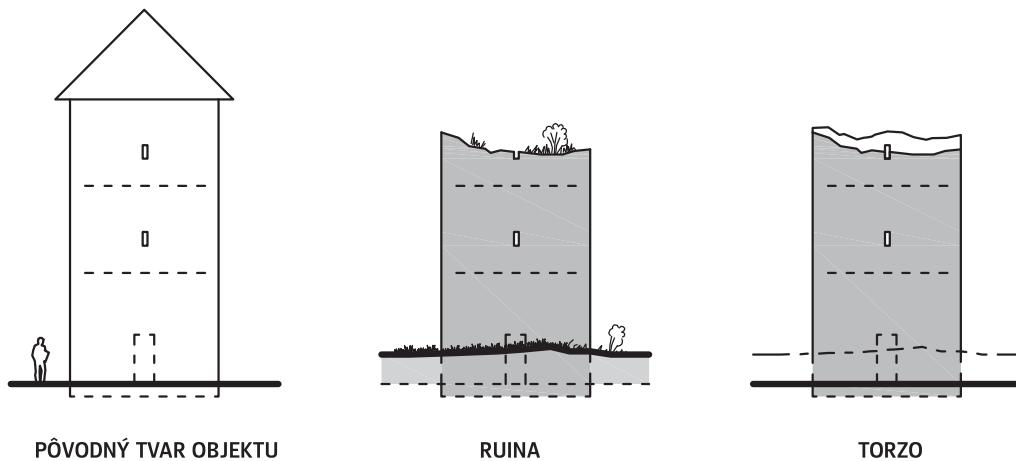

KRYCIE KONŠTRUKCIE TORZ ARCHITEKTÚRY

Lýdia Chovancová

1 Schéma pôvodného tvaru objektu, ruiny a torzo

Značnú časť architektonického kultúrneho dedičstva Slovenska tvoria ruiny. Historické okolnosti, dlhodobá absencia údržby a nedostatok financí sa podpísali na ich havarijnom stavebno-technickom stave. Hrady tvoria polovicu ruín na Slovensku, 109 je ich národnými kultúrnymi pamiatkami, z nich je 74 (68 %) v stave ruiny¹, z toho v roku 2007 bolo len 10 % konzervovaných.² Občianske iniciatívy naštartovali výraznejšiu finančnú podporu štátu ich konzervácie a obnovy od roku 2012. Akútna potreba ich zabezpečenia vyústila do uplatnenia prevažne konzervačnej metódy bez prezentácie a interpretácie, komplexne bol obnovený len hrad Devín, kde išlo o opäťovnú obnovu. Prestrešenia vybraných objektov sú prevažne koncipované ako skryté strechy, v rámci idey zachovania krásy postupne odchádzajúcej stavby a jej charakteristickej siluety v prírodnom prostredí. Používa sa aj slohová rekonštrukcia a utilitárne strechy, názkové rekonštrukcie sa vôbec nepoužívajú. Uplatňuje sa len úzka škála možností prestrešenia. Vzhľadom na výrazný „boom“ v obnove a konzervácii torzálnnej architektúry, téma ich prestrešení sa stala nanajvýš aktuálnou. Čaká nás aj opäťovná obnova výrazovo zastaraných prekrytí (krycia stavba nad Kaplnkou sv. Jakuba v Bratislave a nad ranokresťanským kostolom na hrade Devín). Do budúcnosti predpokladáme, že

torzá so skrytými plochými strechami kvôli svojim chúlostivým detailom budú mať technické poruchy a dôjde k ich opäťovnému prestrešeniu so zmeneným tvarom. V ďalšej fáze obnovy torzálnnej architektúry na Slovensku pravdepodobne dôjde k prezentácii v súčasnosti konzervovaných torz, kde sa uplatní aj tvorivý architekt.³

Príspevok sa zaobráva v úvode vznikom ruiny a základnou terminológiou spojenou s torzálnou architektúrou, ďalej s predstavením vedne disciplíny vstupujúce do obnovy/prezentácie ruiny/torza a architektúra ako ich prienik. Pre dva archetypy prestrešenia historickej architektúry (šíkmá strecha a rovná línia zaatikovej strechy) sú spracované schémy možnej ochranej konštrukcie zachovaného torza s cieľom poukázať na širšiu škálu možností, ako sa v súčasnosti používa na Slovensku.

TERMINOLÓGIA

Pri postupnej deštrukcii stavby od plne funkčného objektu až po úplný zánik je v súvzťažnosti zhoršujúci sa stavebno-technický stav, znižujúca sa miera zachowania, nepravidelne navrhujúci sa terén tvorený sutinami a pribúdajúca náletová zeleň. *Ruinou* nazývame stavbu, ktorá prestała plniť svoju funkciu, stratila konštrukcie tvoriace jej ochranu (strecha, stropy, okná, dvere, omietky), intenzívnejšie na ňu

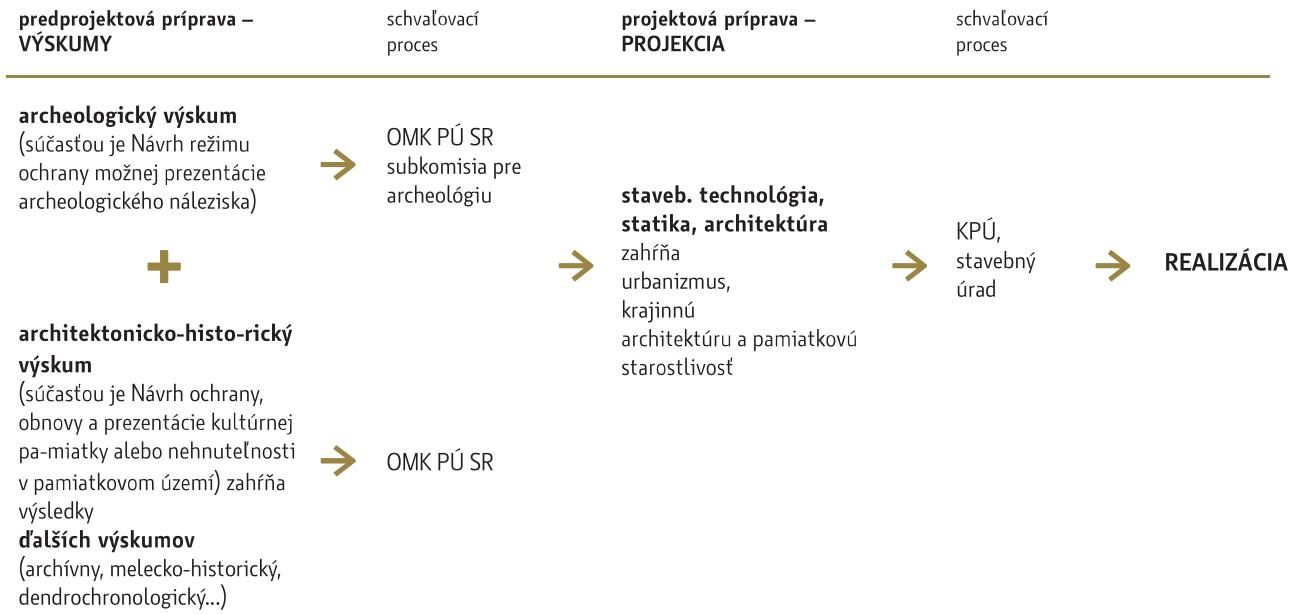
pôsobia deštrukčné atmosférické vplyvy až po jej úplný zánik.⁴ Ide o pozostatok stavby nachádzajúci sa vo svojom nálezovom stave. Najčastejšie sú to zvyšky murovaných stavieb, ak ide o komplex v stave ruiny, jednotlivé objekty môžu mať rôzne fázy vzniku, prestavieb a obnov. Nosný systém mohol sčasti zaniknúť. Pod pojmom *torzo* rozumíme ruinu, ktorá bola upravovaná/opravovaná so zámerom jej konsolidácie alebo estetizácie⁵ (→ 1).

VEDNÉ DISCIPLÍNY PODIELAJÚCE SA NA OCHRANE A PREZENTÁCIÍ TORZA ARCHITEKTÚRY

Schéma 2 (→ 2) poukazuje na proces a s ním spojené profesie – archeológia, dejiny architektúry, stavebná technológia, statika, architektúra, urbanizmus, krajinárska architektúra a pamiatková starostlivosť – ktorých poznatky sú integrované pri obnove/prezentácii torza.

Archeologický výskum okrem vývoja pôvodnej stavby zisťuje úroveň základovej škáry, pochôdzneho terénu, podlahy, násypov a podobne. Architekt projektant na základe výsledkov výskumu stanovuje miere odkopania (sutín/navážok) a určuje tým objemovo-priestorovú charakteristiku prezentácie torza (→ 3).

Možných je viacero variantov (→ 3) v závislosti od miery zachovania a zasypania ruiny, aj od prostredia, v ktorom sa ruina

2 Schéma procesu schvaľovania prezentácie/obnovy torza architektúry v Slovenskej republike

nachádza (prírodné alebo urbanizované). Podľa prof. Johna Ashursta existujú tri základné spôsoby konzervácie ruiny: samotná konzervácia, opäťovné zasypanie a prekrytie ochrannou konštrukciou alebo krycou stavbou.⁶ Náš výskum sa ďalej upriamuje na tretiu možnosť.

Pod pojmom *ochranná konštrukcia torza* (na základe analýzy významu slov) chápeme konštrukciu nachádzajúcu sa nad torzom, ktorá zabezpečuje jeho ochranu proti deštruktívnomu pôsobeniu atmosférických vplyvov. Pod pojmom *krycia stavba torza* rozumieme stavbu, ktorá rovnako zabezpečuje ochranu torza proti pôsobeniu deštruktívnych atmosférických vplyvov, okrem toho ho aj prekrýva (→4).

Ochranné konštrukcie a krycie stavby sa najčastejšie používajú nad ruinami/torzami⁷:

- a) pamiatok národného a medzinárodného významu,
- b) staroveké a stredoveké pamiatky (rímske, ranokresťanské, veľkomoravské stavby a ī.),
- c) najohrozenejšie pamiatky, ktoré majú byť prezentované *in situ* (ak je potrebné chrániť architektonické články, omietky, nástenné maľby alebo iné vzácne či krehké časti nálezu),
- d) ak funkčné využitie archeologickej lokality vyžaduje vytvorenie vnútorného priestoru,

e) ak je nová konštrukcia najvhodnejším spôsobom ochrany objektu.

Krycie stavby sa navrhujú len ako novotvary. Sú postavené za účelom maximálneho zachovania originálu, ktorý je upravený len kvôli lepšej interpretácii.

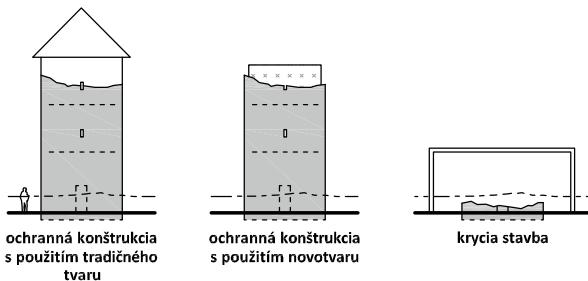
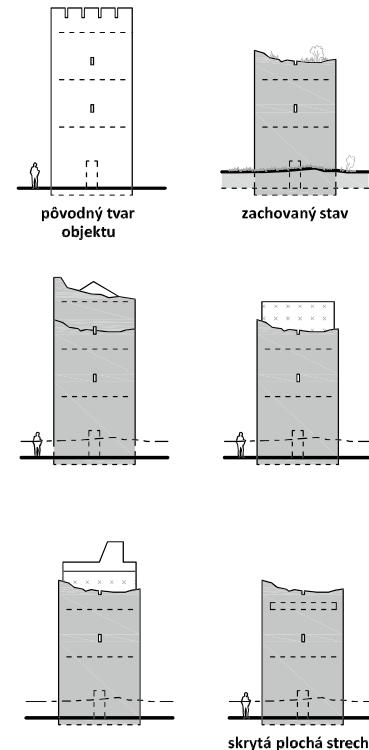
- Do návrhu ochrannej konštrukcie alebo krycej stavby vstupuje stavebná technológia, ktorá stanovuje najvhodnejšie podmienky zachovanie ruiny/torza. Môže požadovať:
- a) torzo nechránené, nezmenené klimatické podmienky
- b) torzo chránené otvoreným interiérom
- c) torzo chránené uzavoreným interiérom, ktorý je
 - nevykurovaný
 - vykurovaný
 - klimatizovaný
 - torzo je v rámci interiéru umiestnené v klimatizovanom boxe.

Od týchto podmienok sa odvíja návrh novej konštrukcie. V závislosti od toho, či je, alebo nie je podľa profesie statika možné konsolidované torzo zatažiť, je zvolená najvhodnejšia konštrukcia – jej kotvenie, rozpon, materiál.

Architektúra ako vedná disciplína zahŕňajúca poznatky statiky, pamiatkovej starostlivosti, krajinej architektúry a urbanizmu.

3 Vzťah miery zachovania a zasypania k prezentácii terénu torza

4 Schéma ochranej konštrukcie¹¹ a krycej stavby

5 Archetyp šikmá strecha – možné tvary ochranných konštrukcií

Architekt⁸ v projektovej príprave má poznatky o vykonaných výskumoch, rozhodnutiach a stanoviskách príslušných úradov, je v pozícii koordinátora profesí. Jeho návrh zahŕňa požiadavky uvedených profesí.

Situovanie a tvar nového prestrešenia sú podmienené urbanistickými a architektonickými faktormi. Z urbanistických faktorov na rámcovú metódu obnovy areálu a v rámci neho na umiestnenie ochrannej konštrukcie alebo krycej stavby vplýva poloha voči sídelnej štruktúre, diaľkové pohľady na lokalitu a vyhliadkové body z nej, silueta, komunikácie a zeleň. Architektonické činitele, ktoré tvarujú nové prestrešenie, sú miera zachowania a rekonštruovateľnosti ruiny/torza, tvar pôvodného prestrešenia, filozofia návrhu a nová funkcia.

Vzhľadom na obmedzený rozsah textu sa v ďalšej časti upriamime len na vplyv tvaru pôvodného prestrešenia na tvar

novej ochrannej konštrukcie ruiny/torza. Schémy poukazujú na škálu možností prestrešenia vežovej stavby pri danej mieri zachowania, zasypania a pôvodného tvaru prestrešenia. Miera zachowania je zvolená takmer po korunnú rímsu, keď sa ešte prejavuje vplyv tvaru pôvodného prestrešenia na novej ochrannej konštrukcii. Varianty sú rozpracované pre dva archetypy prestrešenia – šikmá strecha a rovná línia zaatikovej strechy (schéma 5 a 6).⁹ Pre zjednodušenie situácie predpokladáme, že novonavrhovaný terén je upravený do úrovne historickej nivelety. V riadkoch sú znázornené metódy obnovy, pre ktoré sú smerodajné limity vyplývajúce z požiadaviek pamiatkovej starostlivosti. Novú konštrukciu možno kotviť v prípade náznakovej rekonštrukcie a novotvaru nielen na steny torza, ale aj do vnútra, v závislosti od zaťažiteľnosti konsolidovaného

torza. Tvar strechy je volený aj na základe prostredia, v ktorom sa torzo nachádza.

Tvar slohovej rekonštrukcie je jednoznačný. Použitie rovnakého tvaru šikmej strechy v inej ako pôvodnej výške alebo použitie dištančného článku sa metodicky nedá vyhranene považovať za slohovú rekonštrukciu. Skrytú plochú strechu chápeme voči pôvodnej šikmej streche ako novotvar.

Z porovnania realizácií na Slovensku a spracovaných schém vyplýva, že náznaková rekonštrukcia¹⁰ nad torzami sa u nás, na rozdiel od iných krajín, používa ojedinele, hoci existuje viacero variantov, ako ju komponovať. Odborná verejnosť preferuje novotvary utilitárnych a skrytých plochých strech. Z iných novotvarov sa používa len úzka škála.

V ďalšej časti dizertačnej práce budeme aplikovať výskum prostredníctvom

6 Archetyp rovná lňia zaatikovej strechy – možné tvary ochranných konštrukcií

architektonického navrhovania – budeme navrhovať novú kryciu konštrukciu v archeologickej lokalite Mohyla s pohrebiskom v Očkove a Staré mesto na vrchu Glanzenberg v Banskej Štiavnici.

Autorka spracovala dizertačnú prácu na Fakulte architektúry STU v Bratislave na tému *Krycie konštrukcie torz architektúry*. Školiteľka: doc. Ing. arch. Jana Gregorová, PhD.

- 1 IŽVOLT, Pavol: Ministerstvo kultúry SR a jeho koncepcia financovania obnovy hradov na Slovensku. Projekt, slovenská architektonická revue – Hľadanie kultúrnej kontinuity, odborný garant: GREGOROVÁ, Jana, 2011, č. 4–5, s. 48.
- 2 PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin: Encyklopédia slovenských hradov. Bratislava, Slovart 2007, s. 48.
- 3 Na absenciu profesie architekta pri konzervácii ruín upozornila Zuzana Ondrejková vo svojej dizertačnej práci: ONDREJKOVÁ, Zuzana: Obnova hradov na území Slovenska. Dizertačná práca. Bratislava, Fakulta architektúry STU v Bratislave, 2015. 214 s.
- 4 ASHURST, John: Conservation of ruins. Oxford, Elsevier 2007, s. ? Doplníť
- 5 GREGOROVÁ, Jana: Aj ruina môže byť predmetom architektonického navrhovania. Projekt, slovenská architektonická revue – Hľadanie kultúrnej kontinuity, odborný garant: GREGOROVÁ, Jana, 2007, č. 5–6, s. 66.
- 6 Spôsobom konzervácie je venovaná kapitola 5 Preventive conservation of ruins: reconstruction, reburial and enclosure (Preventívna konzervácia ruín: konzervácia, opäťovné zasypanie a krycia stavba) ASHURST 2007, s. 147–193.
- 7 Delenie autorka spracovala v GREGOROVÁ, Jana – CHOVANCOVÁ, Lídia – ONDREJKOVÁ, Zuzana – ŠKRINÁROVÁ, Alexandra: Obnova torz architektúry ako špecializovaná architektonická disciplína. In: Archaeologia historica. Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2015, ročník 40, č. 1, s. 21.
- 8 Viac o úlohe architekta v obnove torzálnej architektúry v: GREGOROVÁ 2015, s. 7–39.
- 9 Schémy sú čiastočne prevzaté zo skript GREGOROVÁ, Jana et al., 2003 a následne rozšírené.
- 10 Viac v GREGOROVÁ, Jana – CHOVANCOVÁ, Lídia – ONDREJKOVÁ, Zuzana: Náznaková rekonštrukcia alebo ako pripomienku stratené. Projekt, slovenská architektonická revue – Tvorivosť pri obnove architektonických pamiatok, Bratislava, Spolok architektov Slovenska, odborný garant: GREGOROVÁ, Jana, 2014, č. 3–4, s. 26–33.
- 11 Schéma ruiny, torza a ochranej konštrukcie je prevzatá zo skript GREGOROVÁ, Jana et al.: Prezentácia architektonického dedičstva. Bratislava, Slovenská technická univerzita 2003, s. 83.